

Секція: Географічні науки

Мирза-Сіденко Валентина Миколаївна

доцент кафедри географії та геоecології

Центральноукраїнський державний педагогічний університет

імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1940-2017 рр.)

Перший етап формування мережі природно – заповідних територій та об’єктів в межах сучасної території Кіровоградської області був започаткований 1940 року. Згідно постанови уряду Деревознавчу дослідну станцію “Веселі Боковеньки” було перетворено у державний заповідник та передано до Управління заповідниками при РНК УРСР. Спеціальною постановою від 29 серпня 1951 р. заповідник “Веселі Боковеньки” був реорганізований у Веселобоковеньківську деревознавчу дослідну станцію та перепідпорядкований Інституту лісу Академії Наук УРСР.

Постановою Ради Міністрів УРСР № 105 (1960 р.) затверджений список найбільш видатних парків, взятих під охорону держави, до переліку увійшли дендрологічний парк республіканського значення “Веселі Боковеньки” та парк - пам’ятка садово – паркового мистецтва республіканського значення “Онуфріївський парк”. З утворенням 1967 р. Державного комітету УРСР з охорони природи та його представництва у Кіровоградській області розпочався етап цілеспрямованого виявлення та заповідання унікальних природних об’єктів регіону – скель, джерел, дерев, боліт, балок, лісів тощо. Рішеннями облвиконкому були створені 4 “Докучаєвських лісосмуги” у Маловисківському р-ні (1968 р.), засновано 8 пам’яток природи місцевого значення (“Бірзуловські горби”, “Каскади”,

“Холодні ключі”, “Дуби - велетні” та ін.) (1971), 4 парки - пам’ятки садово – паркового мистецтва місцевого значення (“50 років Жовтня”, “Міський сад”, “Ковалівський”, “Парк Космонавтів”)(1972). 1975 року засновано 2 природно – заповідних об’єкти загальнодержавного значення: парк - пам’ятка садово–паркового мистецтва “Хутір Надія” та гідрологічна пам’ятка природи “Болото “Чорний ліс”.

Станом на 1.01.1980 р. мережа природно – заповідного фонду Кіровоградської області складалась із 26 територій та об’єктів. На початку 80-х рр. зростає чисельність об’єктів ПЗФ загальнодержавного значення. Постановами Ради Міністрів УРСР було утворено ландшафтний заказник “Чорноліський” (1980) площею 3491 га та орнітологічний заказник “Редьчине” в Олександрівському р-ні (1983). Впродовж 1984 – 1991 рр. кількісно зростає мережа природно – заповідних об’єктів місцевого значення. Створено заповідні урочища у Долинському (“Наталіївське”, “Олександрівська дача”) (1984), Світловодському (“Барвінкова і тюльпанова гора”) (1987), засновано заказники і пам’ятки природи у Новомиргородському (“Балка Троянівська”) (1988), Новгородківському (“Білопіль”), Знам’янському (“Бочки”), Компаніївському (“Інгульська жила”) (1989) та ін. 1991 року засновано 5 лісових заказників місцевого значення в межах Новомиргородського району (“Окіп”, “Луки”, “Коробчино”...), орнітологічний заказник “Аджамський” (Кіровоградський р-н).

Якісно новий етап науково обґрунтованої оптимізації природно – заповідного фонду області був започаткований навесні 1991 року укладанням угоди між Державним управлінням охорони навколишнього природного середовища Мінприроди України в Кіровоградській області та міжгалузеву комплексною лабораторією наукових основ заповідної справи Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного і Мінприроди України (керівник експедиції д.б.н., проф. Андрієнко Т.Л.). Наукова концепція

співробітництва передбачала проведення польових експедиційних досліджень на всій території області з метою дослідження біологічного і ландшафтного різноманіття, визначення місцезнаходжень популяцій та складання списків раритетних видів флори і фауни (ендемиків, реліктів, рідкісних та тих, що включені до Червоних книг), рослинних і тваринних угруповань, типових і унікальних природних ландшафтів, виявлення перспективних для заповідання природних територій і природних об'єктів, підготовка їх наукових характеристик та здійснення Держуправлінням організаційних заходів щодо їх заповідання. Впродовж 1991 – 1994 рр. проведено 6 польових експедицій, обстежено 149 природних ділянок, підготовлено 126 наукових обґрунтувань на перспективні для заповідання території. Наприкінці 1991 р. мережу природно – заповідного фонду Кіровоградської області склали 45 територій та об'єктів місцевого і загальнодержавного значення. За 10 років вона зросла на 19 природно – заповідних територій.

1999 року наукова експедиція працювала на територіях Чорного лісу та Чутівсько-Дмитрівського масиву, маючи за мету створення національного природного парку "Чорноліський". Тривали наукові дослідження території проєктованих регіональних ландшафтних парків "Світловодський" та "Білецьківські плавні" у Придніпров'ї. Польові експедиційні дослідження охопили територію проєктованого регіонального ландшафтного парку "Веселобоківський" у Долинському районі.

1999 року мережа ПЗФ області зросла до 130 природно – заповідних територій і об'єктів. Серед них: заказники загальнодержавного значення: "Монастирище", "Когутівка", "Чорноташлицький", "Власівська балка", "Витоки Інгульця", "Велика Вись", "Редьчине" та ін.

Результати проведених експедиційних досліджень опубліковано у працях : "Рослинний світ гранітних відслонень Кіровоградщини та його

охорона" (1995), монографії "Заповідні куточки Кіровоградської землі" (1999, 2009), "Рідкісні види рослин лісостепової частини Кіровоградщини" (2001), "Класифікація лісової рослинності ур. Чорний ліс..."(2002), "Флора і рослинність Південного Правобережного Лісостепу на межиріччі Дніпра - Синюхи"(2006), "Флора і рослинність проектованого Чорнолісько – Дмитрівського національного природного парку" (2008) та ін.

Станом на 2017 рік в Кіровоградській області функціонує 222 природно – заповідних територій і об'єктів загальною площею 100,3 тис. га, з них 26 – загальнодержавного значення (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Динаміка кількості природно – заповідних територій в межах Кіровоградської області впродовж 1940 – 2017 рр.

Роки	Кількість ПЗТ	Площа, тис.га	% заповідності території
1940	1	0,1	0,0
1960	2	0,16	0,0
1968	6	0,2	0,0
1980	27	3,95	0,16
1990	39	4,3	0,17
1995	114	8,4	0,34
2000	150	8,8	0,36
2005	178	11,3	0,46
2010	196	36,9	1,5
2012	215	98,5	4,01
2017	222	100,3	4,04

Таблиця 2

Мережа природно-заповідного фонду Кіровоградської області (на 01.01.2017 р.)

Категорії заповідних територій та об'єктів	К-ть	Площа, га	З них			
			загально-державного значення		місцевого значення	
			к-ть	площа, га	к-ть	площа, га
Заказники, у тому числі:	104	18493,0	21	5728,0	83	12765,0
ландшафтні	56	13662,9	7	3844,4	49	9818,5
ботанічні	27	1624,9	9	741,5	18	883,4
лісові	8	1145,6	1	43,5	7	1102,1
зоологічні	4	247,3	1	27,0	3	220,3
орнітологічні	7	1240,0	2	503,6	5	736,4

ентомологічні	1	4,3	-	-	1	4,3
гідрологічні	1	568,0	1	568,0	-	-
Дендрологічні парки	1	109,0	1	109,0	-	-
Пам'ятки природи, у тому числі:	52	534,6	2	9,1	50	525,5
комплексні	8	135,3	1	7,1	7	128,2
ботанічні	28	331,5	-	-	28	331,5
гідрологічні	11	57,8	1	2,0	10	55,8
геологічні	3	9,5	-	-	3	9,5
зоологічні	2	0,4	-	-	2	0,4
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	7	168,2	2	63,7	5	104,5
Заповідні урочища	55	3192,8	-	-	55	3192,8
Регіональні ландшафтні парки	2	77850,7	-	-	2	77850,7
Разом	222	100348,2	26	5909,8	196	94438,4

Зважаючи на високий ступінь техногенної трансформації природних ландшафтів, на території Кіровоградської області переважають заповідні об'єкти площею від 25,1 до 100,0 га (37,8 % від загальної кількості), до 10,0 га (32,8%), від 10,0 до 25,0 га (18,4 %). Крупних об'єктів – понад 500 га усього 6.

В межах області відсутні біосферні та природні заповідники, національні природні парки. Ключовим природним ядром правобережної частини національного Галицько–Слобожанського лісостепового екокоридору має стати проєктований національний природний парк "Чорноліський". У його межах збережені найбільш крупні плакорні масиви широколистяних лісів на південній межі їх поширення у Східній Європі. Чорний ліс віднесений до числа 8 найважливіших ботанічних територій України за критеріями ІРА [1, с. 37].

Література

1. Методичні аспекти впровадження міжнародної програми “Важливі ботанічні території в Україні”/ Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко та В.А. Онищенко. – К.: Арістей, 2008. – 43 с.